

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ЕКОНОМІКА І ФІНАНСИ»
SCIENTIFIC JOURNAL «ECONOMICS and FINANCE»

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Колективна монографія

Том 1

*Монографію включено
до наукометричної бази РИНЦ*

Дніпропетровськ

2014

ГЛАВА 1.22. ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ДОХОДИ БЮДЖЕТУ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Рябушка Л. Б., к.е.н., доцент;

Кубах Т.Г., к.е.н., ст.викладач

ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», м. Суми

Забезпечення економічної безпеки залишається вельми актуальним в сучасних умовах економічного, соціального, політичного та культурного розвитку держави. Особливого значення це набуває під час негативних процесів у соціально-економічній сфері держави, що безпосередньо впливає на стан забезпеченості коштами бюджетів усіх рівнів. Фінансова криза 2008-2009 рр., та політична криза 2013-2014 рр. в Україні загострює негативний вплив тіньової економіки на доходи зведеного бюджету. Саме побудова ефективної системи економічної безпеки держави залежить, у тому числі, і від наукової обґрунтованості методичних підходів до оцінки впливу тіньової економіки на доходи бюджету.

Проблематика впливу тіньової економіки на економічну безпеку держави досліджувалась в працях як зарубіжних так і вітчизняних вчених: В. Гейця, З. Варналія, В. Шлемко, В. Юринець, В. Дадалко, Н. Скворцова, В. Поповича, Ф. Шнейдера, М. Фрідмана, Дж. Томаса та інших. Віддаючи належне наявним науковим доробкам з окресленої проблематики, потребують поглиблення теоретико-методичні засади щодо забезпечення економічної безпеки відповідно до сучасних умов соціально-економічного розвитку держави.

Опираючись на сучасні положення фінансової теорії та доробки вчених систематизувати теоретичні засади системи економічної безпеки держави та розробити методичні рекомендації щодо оцінки впливу тіньової економіки на доходи бюджету.

Економічна безпека держави характеризується сукупністю умов, за яких забезпечуються захист національних економічних інтересів та утримання соціально-економічних параметрів у межах нормативних значень, завдяки чому національна економіка зберігає здатність задовольняти у довгостроковому періоді потреби суспільства, генерувати інноваційні зрушення та реалізувати конкурентні переваги країни.

Для того щоб з'ясувати сутність, роль та місце економічної безпеки у структурі національної безпеки держави, доцільно попередньо ознайомитись з наступними поняттями: «небезпека», «безпека», «загроза», «національна безпека».

Слід зазначити, про безпеку необхідно й правомірно говорити тільки тоді, коли існує будь-яка небезпека. Саме небезпека в методологічному плані повинна стояти на першому місці, з її аналізу повинне починатися дослідження проблеми безпеки як негативної визначеності небезпеки. Небезпека в даному аспекті виступає вихідною категорією аналізу безпеки. Коли ж небезпека як потенційний вплив активізується або підсилюється, то виникає загроза. Остання є активна форма небезпеки. Цим можна пояснити той факт, що майже

всі визначення безпеки, принаймні в економічній літературі, трактуються не через небезпеку, а за допомогою загроз, хоча в самих визначеннях слово «загроза» може не існувати, але воно практично завжди передбачається. Всі загрози виходять із різного роду джерел небезпеки. В свою чергу, небезпека - об'єктивно існуюча можливість негативного впливу на соціально-економічний організм, у результаті якого йому може бути заподіяний будь-який збиток, шкода, що погіршує його стан, що надає його розвитку небажані динаміку або параметри (характер, темпи, форми й т.д.). Джерела небезпеки - це умови й фактори, які таять у собі й за певних умов самі по собі або в різній сукупності виявляють ворожі наміри, шкідливі властивості, деструктивну природу. За своїм генезисом мають природне, техногенне й соціальне походження [1].

За ступенем ймовірності розрізняються реальна й потенційна небезпека. За характером адресної спрямованості й ролі суб'єктивного фактора у виникненні несприятливих умов можна виділити:

- виклик (сукупність обставин, необов'язково погрозливого характеру, але безумовно потребуючих реагування на них);
- ризик (можливість виникнення несприятливих і небажаних наслідків діяльності самого суб'єкта);
- небезпека (цілком усвідомлювана, але не фатальна ймовірність нанесення шкоди кому-небудь, чому-небудь, обумовлена наявністю об'єктивних і суб'єктивних факторів, що володіють вражаючими властивостями);
- загроза (найбільш конкретна й безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку інтересам громадян, суспільства й держави, а також національним цінностям і національному способу життя).

За рівнем (розмаху й масштабам можливих негативних наслідків) небезпеки можуть бути: міжнародні (глобальні й регіональні у складі регіонів миру), національні, локальні (або регіональні в змісті регіонів країни) і частки (фірм і особистості).

Сам термін «безпека» почав уживатися з 1190 року й означав спокійний стан духу людини, що вважали себе захищеним від будь-якої небезпеки. Однак у цьому значенні він не ввійшов міцно в лексику народів Західної Європи й використався до XVII століття рідко. А у XVII-XVIII століттях практично у всіх країнах затверджується точка зору, що держава має своєю головною метою загальний добробут і безпека. У 20 столітті забезпеченню державної безпеки стало надаватися особливе значення, можна вважати одним з найбільш яскравих ознак одержавлення суспільства.

Діяльність по забезпеченню безпеки особистості, суспільства й держави виникає як соціальний феномен у ході вирішення протиріччя між такою об'єктивною реальністю, як небезпека й потреба розумної істоти, соціального індивідуума, соціальних груп і спільноти запобігти їй, локалізувати, усунути наслідки небезпеки.

В економічній літературі виділяють наступні види безпеки: національна безпека; національно-державна безпека; федеральна безпека; суспільна безпека і ін.

Слід зазначити, вперше на політичному рівні поняття «національна безпека» було вжито в 1904 р. у Посланні президента США Теодора Рузвельта конгресу США, в якому він обґрунтував необхідність використання військової сили у зоні майбутнього Панамського каналу для забезпечення інтересів національної безпеки країни [2]. В законодавстві Радянського Союзу з'явилося поняття «державної безпеки» (1934р.), а в Конституції СРСР 1936р. (стаття 14) серед функцій органів державної власті і управління визначалась «охорона державної безпеки». У Конституції СРСР 1977р. розділ 5 був цілком присвячений захисту і забезпеченню безпеки (ст.ст. 31,32), а ст. 73 у п.9 за союзною державою закріплювала функцію «забезпечення державної безпеки», Варто підкреслити, що союзна республіка в складі Радянського Союзу була позбавлена права забезпечення державної безпеки. Вона, згідно з Конституцією, тільки брала участь в цьому процесі. Не можливо також не звернути увагу й на те, що керівництво Радянського Союзу так і не дійшло до розуміння необхідності визначення економічної безпеки, бо вважало радянську економіку дуже ефективною, яка не піддається внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Врешті-решт, у сучасній Україні, а саме в ст. 17 Конституції України визначена необхідність здійснення безпеки різних сфер суспільного життя, у тому числі й економічної. У Концепції економічної безпеки (що була схвалена Верховною Радою України 16 січня 1997 р.) і яка є складовою національної безпеки віднесені, в тому числі, такі напрями державної політики в економічній сфері [3]:

- недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів та перетікання їх у тіньову економіку;
- контроль за експортно-імпортною діяльністю, що спрямована на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника;
- боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому впливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів.

В економічній науці і практиці поки що немає одностайного визначення категорії «економічна безпека держави».

У Концепції економічної безпеки України вона розглядається як «спроможність національної економіки отримувати свій вільний, незалежний розвиток і утримувати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал держави за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій, здатність української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз». У роботі Г. Пастернака-Таранушенка зазначено, що економічна безпека – це стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення, розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців. У свою чергу, М. М. Єрмошенко вважає, що економічна безпека є ніщо інше, як такий стан економічного механізму держави, який характеризується збалансованістю і

стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери». Вітчизняні вчені В. Шлемко і І. Білько вважають, що економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави. На думку В. Мунтіян, під економічною безпекою слід розуміти загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам. [5]

Критичний аналіз наукових підходів дозволяє розуміти, що економічна безпека держави формується з різноманітної кількості взаємодіючих компонентів політичного, економічного і соціально-культурного характеру, які у результаті своєї ефективної діяльності під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів створюють умови для економічного зростання держави та покращення добробуту її суспільства. В науковому просторі до складових елементів економічної безпеки включаються такі: демографічна, екологічна, харчова, військова, ресурсна, енергетична, цінова, фінансова, політична, соціальна, кримінальна, медична, виробничо-технологічна, інфляційна, валютна, митна, зовнішньоекономічна, технологічна, сировинна, продовольча та тіньова економіка [2]. Отже, з огляду на те, які складові включають науковці до складу економічної безпеки, необхідно зауважити наступне. В усіх наведених елементах економічної безпеки автори використовують різнопланові критерії їх розподілу на складові. Тому на нашу думку, до економічної безпеки слід відносити тільки ті її складові, які містять лише економічні відносини або базуються на них: фінансова, сировинно-ресурсна, демографічна, інноваційно-технологічна. Найважливішим елементом економічної безпеки держави в сучасних умовах є фінансова безпека. Через створення потужної фінансової складової, в умовах існуючої геополітичної ситуації, Україні необхідно побудувати ефективний механізм захисту своїх національних інтересів.

Як економічна категорія економічна безпека держави втілює певну сукупність відносин і пов'язаних з ними заходів, що забезпечують здійснення економічного суверенітету, економічне зростання, підвищення добробуту населення в умовах наявності системи міжнародної економічної взаємозалежності. Вона є сукупністю економічних, соціальних, демографічних, екологічних, технологічних, науково-інформаційних відносин. Специфіка економічна безпека держави як категорії полягає в тому, що вона постійно вказує на рівень ефективності функціонування всіх структурних її елементів, що дає змогу вчасно виявити загрози і запобігти небезпеці нанесення збитків державі, економічній системі і національним економічним інтересам з метою забезпечення їх стабільного розвитку і зростання.

Економічна безпека держави має внутрішню матеріально-речову основу – досить високий рівень розвитку продуктивних сил, що здатний забезпечити важливу частку натуральних та вартісних елементів розширеного відтворення ВВП; внутрішню соціально-політичну основу – достатньо високий рівень

суспільної злагоди щодо довгострокових національних цілей, які дають можливість розробити і прийняти державну стратегію соціального та економічного розвитку.

Об'єкт економічної безпеки становить не лише держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість, її економічна система, а й суспільство, його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище та природні ресурси, а також людина і громадянин, їхні конституційні права і свободи.

Суб'єктами забезпечення економічної безпеки в Україні є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, Прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, громадяни та об'єднання громадян України, які організують захист об'єктів безпеки [4].

Задля прийняття державними органами обґрунтованих рішень необхідно проводити моніторинг індикаторів економічної безпеки, який передбачав би передусім фактичне відстеження, аналіз і прогнозування важливих економічних показників. Особливу увагу слід зосередити на таких загальних індикаторах економічної безпеки: валовий внутрішній продукт (ВВП), темп інфляції, дефіцит бюджету, рівень безробіття, економічне зростання, рівень та якість життя, енергетична залежність, інтегрованість у світову економіку, сальдо експорту-імпорту, стан демографічних процесів, державний внутрішній та зовнішній борги, діяльність «тіньової економіки».

Серед сучасних факторів дестабілізації суспільно-економічних відносин особливе місце посідає тіньова економіка як системна загроза економічної безпеки держави. Аналіз та систематизація наукових поглядів до трактування поняття «тіньова економіка» дозволило сформулювати авторське твердження, яке, на нашу думку, є найбільш вичерпним. Тіньова економіка – це економічна діяльність юридичних та фізичних осіб, яка спрямована на отримання доходу та задоволення потреб людини, що характеризується неконтрольованими процесами виробництва, розподілу, обміну і споживання та не враховується офіційною статистикою. До структуроутворюючих елементів тіньової економіки належать складові (кримінальна, іллегальна, нелегальна, неформальна, неофіційна), види (зовнішня і внутрішня, навмисна і ненавмисна, одноосібна і колективна), форми (друга, сіра, чорна), групи (разова, сезонна, постійна) (рис. 1).

Проблеми внутрішнього розвитку економіки України, динамічні зміни у глобальному економічному просторі та збільшення ступеня відкритості національної економіки викликають необхідність удосконалення методології оцінки рівня економічної безпеки держави з метою адекватного реагування на дестабілізуючі фактори.

Рис. 1. Систематизація структуроутворюючих елементів тіньової економіки

Серед дестабілізуючих факторів тіньової економіки, що впливають на доходи бюджету слід відокремити: економічні (фінансова криза, високий рівень оподаткування), соціальні (низький рівень життя населення, високий рівень безробіття), правові (низький рівень оснащення правоохоронних структур, низький рівень правової культури, слабка підготовка робітників правоохоронних закладів), інституційні (корумпованість державних служб різноманітних владних структур, використання державного майно організаційних структур заради одержання неофіційного приватного доходу державними чиновниками та управлінцями) та фактори, що впливають на тіньову економіку: суб'єктивні (спад виробництва або криза у визначальних галузях економіки, недосконалість діючої моделі конкуренції), об'єктивні (існування соціально-активної групи людей яка свідомо порушує законодавства з метою отримання певних економічних вигод) (рис. 2).

Оцінити рівень впливу тіньової економіки можливо за допомогою різних методів. У світовій практиці існують безліч методів до оцінки рівня тінізації економіки. Перші дискусії щодо оцінки масштабів тіньової економіки розгорілись у працях Гутмана і Фейга. В сучасній економічній літературі виділяють структурні, інтегральні, спеціальні методи, методи специфічних індикаторів (прямі, непрямі), метод м'якого моделювання, метод сталих взаємозв'язків, метод прихованих змінних та метод, який заснований на відмінностях між статистичними даними оцінки ВВП за прибутками і витратами. Структурні та спеціальні методи направлені на забезпечення повної реєстрації тіньових економічних явищ для узагальнюючої характеристики всієї їх сукупності й окремих груп, виявлення і вивчення масових статистичних закономірностей. До методів специфічних індикаторів відносять

прямі – методи відкритої перевірки (ревізія, опитування) та непрямі – аналіз розбіжностей даних статистики, метод за показниками зайнятості, монетарні методи. Прямі методи засновані на контактах або спостереженнях за людьми чи підприємствами з метою збору прямої інформації про неопритулений прибуток; перебувають у компетенції спеціально створених контролюючих органів та за допомогою них виявляються порушення валютного, митного, банківського, податкового, антимонопольного законодавств, торгівлі, пожежної безпеки, санітарних норм. Непрямі методи визначають розмір прихованої економіки, вимірюючи «сліди», які залишає офіційна статистика, та переважно використовують дані макроекономіки. Проте вони дають, як правило, завищену оцінку тіньової економіки.

Рис. 2. Фактори впливу тіньової економіки на доходи бюджету

Метод прихованих змінних передбачає побудову моделі, яка враховує велику кількість як детермінантів, так і індикаторів тіньової економіки. Самі фіктивні змінні використовуються як протилежність детермінуючим змінним, які показують рівень кількісного показника тінізації економіки регіону. Метод сталих взаємозв'язків – це визначення обсягів тіньової економіки як різниці між реальним, з урахуванням тіньової економіки, і офіційним ВВП. Метод м'якого

моделювання полягає у виділенні сукупності чинників, що визначають тіньову економіку, розрахунок її відносних обсягів.

До основних методів, що використовуються в країнах з ринковою економікою для оцінки параметрів кримінальних форм прихованої економічної діяльності належать: метод специфічних індикаторів (прямих чи непрямих), структурний метод, метод м'якого моделювання, експертні методи, змішані методи.

Таблиця 1

Вихідні показники для оцінки впливу рівня тінізації економіки на доходи Зведеного бюджету [9,10]

Показник	Роки									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Доходи Зведеного бюджету млрд. грн., всього, в т. ч.:	75,3	92,5	134,2	171,8	219,9	297,9	288,6	314,4	398,3	445,5
Податкові надходження млрд. грн., в т. ч.:	54,4	65,1	98,2	125,1	161,2	227,2	208,1	234,5	334,6	360,4
податок на прибуток підприємств	13,3	16,2	23,5	26,1	34,3	48	33,2	40,2	55,0	55,7
податок на додану вартість	12,7	16,7	34	50,3	59,4	92,1	84,6	86,5	130,2	139,0
податок на доходи фізичних осіб	13,5	13,2	17,3	22,9	34,7	45,9	44,4	50,9	60,1	68,2
Неподаткові надходження, млрд. грн., в т. ч.:	18,2	23,6	31,8	41,2	48,6	60,5	73,8	73,6	59,7	81,1
доходи від власності і підприємницької діяльності	5,2	6,5	10,9	12,7	13,2	22,3	32,6	30,5	17,5	33,0
надходження від штрафів та фінансових санкцій	0,3	0,4	0,4	0,52	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
адміністративні збори та платежі	1,3	1,7	2,2	2,4	2,9	3,0	2,6	2,5	4,8	7,1
власні надходження бюджетних установ	7,6	11,6	11,0	15,1	21,1	20,6	26,0	28,6	31,1	34,3
інші неподаткові надходження	3,8	3,5	7,5	9,8	11,4	14,6	12,7	12,0	6,4	6,7
Надходження від операцій з капіталом, млрд. грн.	1,8	2,5	2,8	3,3	6,4	6,9	3,8	3,2	2,4	3,1
Цільові фонди, млрд. грн.	-	-	1,3	2,2	3,7	3,3	2,3	2,8	1,2	0,9
Інші надходження, млрд. грн.	0,9	1,3	0,1	0	0	0	0,6	0,3	0,4	0,0
ВВП, млрд. грн.	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7	948,1	913,3	1082,6	1316,6	1408,9
Рівень тінізації економіки, у % до ВВП	39,0	28,0	29,0	30,0	28,0	34,0	39,0	38,0	34,0	34,0

Слід відмітити, що зарубіжні вчені такі як: Петерсен, Дель Бока, Кейген, Гутман, Танзі, Кауфман, Каліберд, Ласкі більше схиляються до вивчення

непрямих методів для застосування їх при визначенні рівня тінізації економіки. Найбільш поширеними серед них є підхід, заснований на відмінностях між статистичними даними оцінки валового внутрішнього продукту за доходами і витратами, метод оцінки офіційної та фактичної робочої сили в економіці, операційний підхід, метод обліку споживання електрики [6-8].

В Україні рівень тінізації економіки обчислюється на основі декількох методів: фінансовий, монетарний методи, метод «витрати населення – роздрібна торгівля», електричний метод.

У розрізі дослідження оцінити вплив рівня тінізації економіки на доходи бюджету можливо шляхом застосування економіко-математичних методів кореляційно-регресійного аналізу. Вихідні показники для оцінки впливу рівня тінізації економіки на доходи Зведеного бюджету України за період 2003-2012 рр. (табл.1). В цілому за період 2003-2012 рр. відбулось поступове зростання доходів Зведеного бюджету з 75,3 млрд. грн. до 445,5 млрд. грн. та ріст тінізації економіки з 28% до 34% ВВП [9,10]. Різкий ріст рівня тінізації економіки в 2009-2010 рр. привів до спаду податкових надходжень, операцій з капіталом, цільових фондів, інших надходжень. Дана тенденція вказує на ухилення суб'єктів господарювання від сплати податків. За результатами проведеного аналізу спостерігається наступна тенденція: при поступовому зростанні рівня тінізації економіки відбувалось поступове зростання доходів Зведеного бюджету в цілому та у розрізі його складових, а при значному зростанні рівня тінізації економіки спостерігалось різке зниження доходів Зведеного бюджету.

Для приведення даних у порівняльну форму надамо інформацію щодо обсягу доходів Зведеного бюджету, обсягів податкових та неподаткових надходжень до бюджету, податку на прибуток підприємств, податку на додану вартість, податку на доходи фізичних осіб у % до ВВП. Зростання рівня тінізації економіки зумовлювало зменшення доходів бюджету за рахунок зменшення неподаткових надходжень, податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб, надходжень від операцій з капіталом та обсягу цільових фондів.

Внаслідок вище зазначеного доцільно розрахувати обсяг недоотриманих доходів Зведеного бюджету з урахуванням рівня тінізації економіки та коефіцієнтів впливу на доходи бюджету за наступною формулою:

$$T_{it} = \sum_{i=1}^n (T_{it} \cdot I_t \cdot \kappa_{it}), \quad (1)$$

де T_{it} – недоотримані доходи Зведеного бюджету; T_{it} - фактичні доходи бюджету у розрізі його складових (податкові надходження, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, неподаткові надходження, від операцій з капіталом, обсяг цільових фондів); I_t - рівень тінізації економіки у t-ому році, φ_{it} - коефіцієнт впливу рівня тінізації економіки на доходи бюджету у розрізі складових (коефіцієнт впливу оцінено на основі кореляційно-регресійного аналізу).

Кореляційний взаємозв'язок між рівнем тінізації економіки та складовими доходами Зведеного бюджету за період 2003-2012 рр., у відсотках ВВП. Вплив на податкові надходження дорівнює 0,112, на податок на додану вартість - 0,67, на податок на прибуток підприємств - 0,55, на податок на доходи фізичних осіб - 0,71, на неподаткові надходження - 0,57, на надходження від операцій з капіталом - 0,54, на обсяг цільових фондів - 0,58.

На основі запропонованої формули (1) виникає можливість розрахувати суму недоотриманих доходів Зведеного бюджету України у розрізі його складових, що представлено в таблиці 2. Згідно розрахунків протягом періоду 2003-2012 рр. найбільший обсяг недоотриманих доходів Зведеного бюджету у розрізі його складових становлять: податкові надходження – 78,08 млрд. грн. (податок на прибуток підприємств – 64,40 млрд. грн., податок на додану вартість – 160,52 млрд. грн., податок на доходи фізичних осіб – 89,94 млрд. грн.

У складі неподаткових надходжень найбільший обсяг недоотриманих доходів займають доходи від власності і підприємницької діяльності - 28,70 млрд. грн. та власні надходження бюджетних установ – 17,96 млрд. грн.

Скоригований показник доходів бюджету (**Т_н**) матиме наступний вигляд:

$$T_{n} = \sum_{i=1}^{n} (T_{ni} + T_{li}), \quad (2)$$

У роботі розраховано скоригований показники доходів Зведеного бюджету (згідно формули 2) в цілому та у розрізі складових (податкові надходження, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, неподаткові надходження, від операцій з капіталом, обсяг цільових фондів). Отримані результати представлені в таблиці 3. Якщо врахувати теоретичні припущення на основі запропонованого методичного підходу доходи зведеного бюджету України за 2012 р. складають 461,71 млрд. грн., у тому числі податкові надходження 375,48 млрд. грн., неподаткові надходження - 81,51 млрд. грн., операції з капіталом – 6,54 млрд. грн., цільові фонди – 1,06 млрд. грн.

1. На основі методу екстраполяції зроблено прогнозування недоотриманих доходів Зведеного бюджету на 2013-2015 рр. (табл. 4). До 2015 року прогнозується зростання недоотримання податкових надходжень (19,27 млрд. грн.), неподаткових надходжень (0,58 млрд. грн.), надходжень від операцій з капіталом (0,79 млрд. грн.), обсягу цільових фондів (0,31 млрд. грн.). Результати прогнозування підтверджуються експертами щодо погіршення фінансової стабільності держави, секвестрування реальних доходів бюджету на наступні три роки внаслідок рецесії економіки України та збільшення впливу рівня тінізації. Тому виникає необхідність у посиленні заходів боротьби в Україні з тіньовою економікою за наступними напрямками: підвищення рівня економічної безпеки держави та моніторингу відмивання грошей, розроблення та запровадження щорічних програм з легалізації економіки, контроль за виконання законодавства, зниження рівня бюрократизації та збільшення

Таблиця 2

Недоотримані доходи Зведеного бюджету (Таблиця 1) у розрізі складових за період 2003-2012 рр., млрд. грн.

Показник	Роки										Всього
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Доходи зведеного бюджету	3,10	2,73	4,26	5,66	7,22	11,61	11,68	12,58	14,96	16,21	90,00
Податкові надходження , в т. ч.:	2,61	2,24	3,50	4,62	5,56	9,51	9,99	10,97	14,00	15,08	78,08
податок на прибуток підприємств ,	2,88	2,52	3,78	4,34	5,33	9,05	7,18	8,47	10,37	10,50	64,40
податок на додану вартість	3,31	3,13	6,60	10,10	11,13	20,95	22,07	21,99	29,62	31,62	160,52
податок на доходи фізичних осіб	3,74	2,63	3,56	4,88	6,90	11,09	12,30	13,74	14,52	16,48	89,84
Неподаткові надходження	0,11	0,10	0,14	0,19	0,21	0,32	0,45	0,44	0,32	0,43	2,72
доходи від власності і підприємницької діяльності	0,91	0,82	1,42	1,72	1,67	3,43	5,74	5,23	2,69	5,06	28,70
надходження від штрафів та фінансових санкцій	0,04	0,03	0,04	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,15
адміністративні збори та платежі	0,25	0,24	0,32	0,37	0,41	0,51	0,51	0,49	0,83	1,23	5,15
власні надходження бюджетних установ	0,76	0,83	0,82	1,16	1,52	1,79	2,60	2,79	2,71	2,99	17,96
інші неподаткові надходження	0,33	0,22	0,49	0,66	0,71	1,11	1,11	1,01	0,48	0,51	6,62
Надходження від операцій з капіталом	0,36	0,36	0,41	0,50	0,91	1,20	0,76	0,62	0,42	0,54	6,07
Цільові фонди			0,20	0,34	0,54	0,58	0,47	0,55	0,21	0,16	3,06
Інші надходження	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00	0,08

Таблиця 3

Скоригований показник доходів Зведеного бюджету (Таблиця 1) за період 2003-2012 рр., млрд. грн.

Показник	Роки									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Доходи зведеного бюджету	78,40	95,23	138,46	177,46	227,12	309,51	300,28	326,98	413,26	461,71
Податкові надходження, в т. ч.:	57,01	67,34	101,70	129,72	166,76	236,71	218,09	245,47	348,60	375,48
податок на прибуток підприємств,	16,18	18,72	27,28	30,44	39,63	57,05	40,38	48,67	65,37	66,20
податок на додану вартість	16,01	19,83	40,60	60,40	70,53	113,05	106,67	108,49	159,82	170,62
податок на доходи фізичних осіб	17,24	15,83	20,86	27,78	41,60	56,99	56,70	64,64	74,62	84,68
Неподаткові надходження	18,26	23,69	31,81	41,42	48,81	60,79	74,33	74,01	60,06	81,51
доходи від власності і підприємницької діяльності	6,11	7,29	12,29	14,44	14,86	25,77	38,35	35,73	20,22	38,03
надходження від штрафів та фінансових санкцій	0,34	0,40	0,44	0,56	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	1,53	1,90	2,46	2,77	3,27	3,49	3,11	3,00	5,60	8,36
власні надходження бюджетних установ	8,37	12,39	11,82	16,28	22,63	22,35	28,57	31,40	33,78	37,29
інші неподаткові надходження	4,09	3,73	8,00	10,45	12,15	15,70	13,80	12,96	6,86	7,19
Надходження від операцій з капіталом	2,16	2,86	3,21	3,80	7,31	8,10	4,56	3,82	2,82	3,64
Цільові фонди	-	-	1,50	2,54	4,24	3,88	2,77	3,35	1,41	1,06
Інші надходження	0,92	1,32	0,10	0,00	0,00	0,00	0,61	0,31	0,41	0,00

прозорості діяльності органів державної влади, удосконалення правової бази з метою детінізації економіки.

Таблиця 4

Прогнозування недоотриманих доходів зведеного бюджету

Показник	Рік		
	2013	2014	2015
Доходи зведеного бюджету млрд. грн., всього, в т. ч.:	17,920	19,542	21,164
податкові надходження млрд. грн.	16,205	17,732	19,258
неподаткові надходження, млрд. грн.	0,495	0,536	0,577
надходження від операцій з капіталом, млрд. грн.	0,744	0,769	0,794
цільові фонди, млрд. грн.	0,329	0,317	0,305
інші надходження, млрд. грн.	0,000	-0,001	-0,003

Висновки. «Тіньова економіка» має значний вплив на всі соціально-економічні процеси, які відбуваються в суспільстві. Ігнорування такого багатогранного й суперечливого явища, як «тіньова економіка», призводить до значних помилок при визначенні макроекономічних показників, до неадекватної оцінки найважливіших процесів і тенденцій, до тактичних і стратегічних прорахунків під час прийняття відповідних рішень у забезпеченні економічної безпеки держави. Внаслідок того, що «тіньова економіка» істотно впливає на всі сторони економічної діяльності держави, на політичне й суспільне життя кожної людини, відбувається хронічне недоотримання доходів бюджету. На кожному конкретно-історичному етапі соціально-економічного розвитку для забезпечення економічної безпеки необхідно використання особливих методів та засобів, застосування специфічних механізмів та існування відповідної системи спеціальних органів держави.

Результати дослідження підтверджують негативний вплив тінізації економіки на обсяг доходів зведеного бюджету України, що в свою чергу унеможливує створення ефективної системи забезпечення економічної безпеки держави та стримує соціально-економічний розвиток українського суспільства. Створення ефективних механізмів з детінізації економіки є нагальною необхідністю сучасного розвитку України.

Література:

2. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саснко. - К. : Знання України, 2011. - 299 с.
3. Гесць В.М., Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство / В.М. Гесць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк. - Х., 2011. - 240 с.
4. Концепція економічної безпеки України. - К.: ІЕП НАНУ, 1998. - 28 с.
5. Куркін М.В. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємств : Навч. пос. / М.В. Куркін, В.Д. Понікаров, Д.В. Назаренко - Х.: Інжек, 2010. - 297 с.
6. Шлемко В. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Шлемко, І. Бінько ; Рада національної безпеки і оборони України, Національний ін-т стратегічних досліджень. - К. ;, 1997. - 143 с.
7. Schneider F. Measuring the size and development of the shadow economy. Can the causes be found and the obstacles be overcome? [Текст] / F. Schneider // Brand-staetter H., Güth W.: Essays on Economic Psychology. - Berlin: Springer Publishing Company. - 1994. - P. 193-212.

8. Friedman M. The Drug War as a Socialist Enterprise [Текст] / Milton Friedman // Friedman and Szasz on Liberty and Drugs / Edited by A. S. Trebach, K. B. Zeese. Washington: The Drug Policy Foundation. – 1992. – P. 223–236.
9. Thomas J. Quantifying the black economy: «measurement without theory» yet again? [Текст] / J. Thomas // The Economic journal. – 1999. – p. 387.
10. Бюджетний моніторинг [Електронний ресурс]: Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/556/>. – Назва з екрану.
11. Рівень тінізації економіки України [Електронний ресурс]: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>. – Назва з екрану.

ГЛАВА 1.23. ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Сіднєва Ж.К.

к.е.н., доцент

Національний університет харчових технологій

Активний розвиток інтеграційних зв'язків, становлення України як повноправного учасника міжнародних економічних відносин об'єктивно вимагають забезпечення національної безпеки країни та захисту її національних інтересів. Головною складовою, фундаментом та матеріальною основою національної безпеки є економічна безпека, яка надає реальні можливості для стабільного розвитку країни, гарантує її незалежність.

Однією із найважливіших складових економічної безпеки держави є продовольча безпека, яка гарантує соціальну стабільність у суспільстві, доступність якісних продуктів харчування та стійкий економічний розвиток. В умовах глобалізації саме проблема забезпечення продовольчої безпеки стає першочерговою і життєво важливою, на її вирішення спрямовані зусилля всіх країн світу. Ця проблема визнана ключовою Організацією Об'єднаних Націй. На Конференції ООН зі стійкого розвитку (20-22 червня 2012 року) у Ріо-де-Жанейро, оголошено ініціативу ліквідації проблеми голоду, на основі якої була сформована програма побудови майбутнього вільного від голоду [1].

В Законі України «Про основи національної безпеки України» відмічається, що забезпечення продовольчої безпеки є одним з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України в економічній сфері (стаття 8) [2]. З цих позицій актуальним є формування такої моделі продовольчої безпеки, яка сприятиме забезпеченню країни безпечними та якісними продуктами харчування, стабільності вітчизняного виробництва продуктів харчування, обсяги якого достатні для забезпечення продовольчої незалежності держави.

Питання забезпечення продовольчої безпеки почали активно досліджуватися у другій половині ХХ століття. Так, у 1982 р. в Радянському Союзі було розроблено та прийнято широкомасштабну Продовольчу програму СРСР, яка не була виконана повністю. Треба підкреслити, що серед фахівців немає єдиної думки щодо сутності продовольчої безпеки, але принципові